

РОЗДІЛ 1
ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО ВИХОВНОГО
ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ ТА ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 377.35

DOI 10.5281/zenodo.4395427

Борейко Володимир Іванович, д.е.н., професор, проректор з наукової роботи (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне), Vib28@ukr.net

РОЛЬ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ У
ПІДГОТОВЦІ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ КАДРІВ ДЛЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

***Анотація.** У статті досліджено роль закладів професійно-технічної освіти у підготовці висококваліфікованих робітничих кадрів для економіки країни, проведено аналіз досвіду провідних країн світу та вітчизняного законодавства, яке регламентує організацію професійно-технічної освіти в Україні, обґрунтовано напрями удосконалення вітчизняного законодавства, яке регламентує організацію професійно-технічної освіти, які повинні передбачати створення спеціальних професійно-орієнтованих курсів для учнів старших класів у закладах середньої освіти; забезпечення випускників закладів професійно-технічної освіти першим робочим місцем та місцем для проживання при зміні місця проживання; спрощення процедури вступу випускників закладів професійно-технічної освіти, які відпрацювали на промислових підприємствах, до закладів вищої освіти.*

***Ключові слова:** заклади професійно-технічної освіти, висококваліфіковані робітничі кадри, вітчизняне законодавство, професійно-орієнтовані курси, перше робоче місце, місце для проживання.*

Boreiko Volodymyr Ivanovich, Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice-rector for Scientific Work (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), Vib28@ukr.net

THE ROLE OF VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION
INSTITUTIONS IN THE TRAINING OF HIGHLY QUALIFIED
PERSONNEL FOR THE NATIONAL ECONOMY

Abstract.

***Introduction.** The increase, in recent decades, in the technological level of equipment used in various sectors of the Ukrainian economy requires the domestic system of vocational education to train highly qualified workers for its operation and maintenance.*

Purpose. *The purpose of our article is to investigate the role and give the justification of the need to develop a network of vocational institutions in Ukraine and improve educational technologies for training qualified personnel.*

Methods. *The article examined the role of vocational education institutions in training highly qualified workers for the economy of the country; the experience of leading countries and domestic legislation governing the organization of vocational education in Ukraine was analysed.*

Results. *The ability of enterprises and organizations' personnel to master the latest equipment, technologies and ensure the competitiveness of manufactured products in international markets depends on the qualifications of workers, their knowledge, skills, and competencies. Therefore, the Government of Ukraine and the relevant ministry face an important task to create conditions for providing the national economy with qualified workers. However, there is a shortage of skilled workers in the labour market of Ukraine.*

In the domestic labour market, there is a mismatch between the needs of employers and the labour force, which indicates that Ukrainian vocational education institutions do not take into account the demands of enterprises and organizations, and the level of training of vocational education institutions graduates is insufficient to perform high-skilled jobs.

Originality. *The article substantiates, that the legislation governing the process of obtaining professional (vocational) education in Ukraine should be amended to include: the organization of special vocational courses for high school students in secondary schools; providing graduates of vocational education institutions with the first job and a place to live for at least two years; simplification of the procedure for admission the graduates of vocational education institutions, who have worked for at least three years, at industrial enterprises to higher education institutions.*

Conclusion. *The implementation of the proposed measures will help to increase the level of workers' training and the prestige of working professions in Ukraine.*

Key words: *vocational education institutions, highly qualified workers, domestic legislation, vocational courses, first job, place to live.*

Упродовж останніх десятиліть технологічний рівень обладнання, яке використовується у різноманітних галузях економіки України, значно підвищився, що вимагає від вітчизняної системи професійно-технічної освіти підготовки висококваліфікованих кадрів робітничих професій для його експлуатації та обслуговування.

У другій половині ХХ століття мережа професійно-технічних закладів в Україні значно розширилася, здобуття в них навичок робітничих професій вважалося престижним серед молоді, що відіграло вагомий роль у становленні та розвитку високотехнологічних галузей національної економіки та сприяло підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках. Однак, починаючи з дев'яностих років

XX століття і особливо у XXI столітті престижність робітничих професій в Україні поступово почала знижуватися, що призвело до зменшення кількості професійно-технічних закладів та їхніх випускників. Так, якщо у 2000 році в Україні функціонувало 970 професійно-технічних закладів, то у 2018 році – 736. При цьому їх випускниками у 2000 році стали 266,8 тис. учнів, а у 2018 році – 133,5 тис., або вдвічі менше [1].

Зазначене спричинило ситуацію, коли на підприємствах на робітничих місцях працюють робітники старшого віку, а економіка України відчуває гострий дефіцит кваліфікованих кадрів робітничих професій. Тому, нині перед вітчизняною системою професійно-технічної освіти (ПТО) стоїть завдання удосконалення навчального процесу з використанням сучасних технологій та підвищення престижності робітничих професій.

Питанням організації діяльності професійно-технічних закладів освіти, дослідженню їхньої ролі в підготовці кваліфікованих кадрів для різних галузей економік країн та підвищенню престижності робітничих професій присвятили свої роботи відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, серед яких варто виділити публікації таких науковців, на висновки та рекомендації яких спирався автор: А. Л. В. Діасл [2], Г. Х. Л. Гонгалвес [2], Я. Новак [3], О. П. Мульска [4], Д. А. Пералта [2], Л. С. Шевченко [5].

В роботах зазначених відомих науковців розкрито, що без підготовки висококваліфікованих робітничих кадрів забезпечити динамічний розвиток економіки країни неможливо. Проте, вітчизняна система професійно-технічної освіти не забезпечує підготовку таких кадрів. Так, наприклад науковець Л. С. Шевченко наголошує, що масовість професійної освіти за недостатнього рівня її фінансування, а також застарілої матеріальної бази навчального процесу та відставання освітніх програм від потреб ринку праці спричиняє вихід на ринок праці заздалегідь неконкурентоспроможних випускників, молодіжне безробіття та втрату статусу дипломів українських навчальних закладів [5, с. 84].

Дослідження цієї проблеми спонукало народних депутатів Т. І. Бутенка та І. М. Констанкевич запропонувати нову редакцію Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [6]. Проте, як нині чинний Закон, так і запропонований на розгляд Верховній Раді України проєкт Закону, який повинен регламентувати організацію в нашій країні професійно-технічної освіти, не передбачає реальної державної підтримки здобувачів відповідної освіти, що визначило актуальність нашої статті.

Метою нашої статті є дослідження ролі та обґрунтування необхідності розвитку мережі професійно-технічних закладів в Україні та удосконалення навчальних технологій підготовки в них кваліфікованих кадрів.

Відповідно до визначеної мети в статті реалізуються такі завдання:

– дослідження ролі закладів професійно-технічної освіти у підготовці висококваліфікованих робітничих кадрів для економіки країни;

- аналіз досвіду провідних країн світу та вітчизняного законодавства, яке регламентує організацію професійно-технічної освіти в Україні;
- обґрунтування напрямів удосконалення законодавства, яке регламентує організацію професійно-технічної освіти в Україні.

Значне удосконалення обладнання та технологічних процесів, які використовуються в різних галузях економіки країни вимагає від українських освітніх закладів підготовки висококваліфікованих спеціалістів робітничих професій, які повинні набути відповідних знань, умінь, компетентностей та навичок, необхідних для їх обслуговування. В значній мірі від їхньої кваліфікації буде залежати здатність підприємств та організацій освоювати новітнє обладнання, технології та забезпечувати конкурентоспроможність виготовленої продукції на міжнародних ринках.

Відповідно вітчизняна система професійно-технічної освіти повинна забезпечити підготовку кваліфікованих робочих кадрів. На думку відомого польського вченого Януша Новака: «Ключовим завданням навчального процесу є підготовка високоосвічених працівників, які знайдуть роботу на сучасному динамічному та часто непередбачуваному ринку праці. Головна роль у цьому процесі належить професійній освіті» [3, с. 261].

Тому, перед Урядом України та профільним міністерством постає важливе завдання створити умови для забезпечення національної економіки кваліфікованими кадрами робітничих професій. Однак на ринку праці України спостерігається парадоксальна ситуація, з одного боку – на кожне вакантне робоче місце претендують по кілька чоловік, з іншого – відчувається дефіцит кваліфікованих кадрів робітничих професій. При цьому, як зазначає О. П. Мульська: «Структурні невідповідності між попитом на робочу силу та її пропозицією загострюються в розрізі окремих професій і спеціальностей. Найбільш актуальною є проблема незбалансованості за кваліфікаційним рівнем, оскільки значна частина незайнятих громадян не влаштовує роботодавців через особливі вимоги до рівня кваліфікації та досвіду роботи» [4, с. 61].

Як справедливо наголошує Л. С. Шевченко «Конкурентоспроможність працівника на ринку праці, його впевненість у працевлаштуванні та одержанні високої заробітної плати багато в чому залежать від набутої ним професійної освіти. При цьому сфера освітніх послуг має відповідати на виклики ринку праці, а результативність проведення тих чи інших освітніх реформ слід оцінювати, у тому числі, й за показниками стану ринку праці» [5, с. 77].

Отже, якщо на вітчизняному ринку праці існує диспропорція між потребами працедавців та пропонованою робочою силою, то це свідчить про те, що українські заклади професійно-технічної освіти не враховують запити підприємств і організацій, а рівень підготовки випускників закладів ПТО недостатній, щоб виконувати висококваліфіковану роботу та отримати високооплачуване робоче місце.

Варто зазначити, що ці ж проблеми є актуальними і для інших країн. Так частка студентів, які навчалися за програмами професійної освіти у Сполученому Королівстві Великобританії та Північній Ірландії постійно зменшується і була нижчою середнього показника в Європейському Союзі (ЄС): 43,8 % у 2013 році проти 48,9 % у ЄС, 42,7 % у 2014 році проти 48 % у ЄС, 40 % у 2015 році проти 47 % у ЄС [7, с. 5].

Тому, з метою підвищення привабливості професійно-технічної освіти Урядом Великобританії розроблені заходи щодо удосконалення політики підготовки професійних робітничих кадрів, які передбачають: розширення переліку навичок, які повинні здобути учні професійно-технічних закладів (ПТЗ), забезпечення їх постійним потоком інформації та налагодження зворотного зв'язку, підвищення якості освіти через використання гнучких формальних та неформальних технологій навчання, створення рівних можливостей для здобуття освіти особам з порушеними можливостями та з неблагополучних сімей, поступове наближення ПТО до вищої, координацію підвищення якості освіти та набутих випускниками знань, після закінчення ними навчання у ПТЗ, забезпечення початкового та постійного професійного розвитку викладачів ПТЗ [7].

Таким чином, заходи Великобританії щодо удосконалення системи підготовки професійних робітничих кадрів для галузей економіки країни та забезпечення постійного професійного розвитку викладачів закладів ПТО, направлені на підвищення престижності професійно-технічної освіти та її поступове наближення до вищої освіти.

Професійна освіти в США організовується Урядами штатів. Проте, з метою підвищення її якості з 2008 року 36 з 50 американських штатів включили в програми середніх шкіл обов'язкові предмети, які визначають перспективу кар'єрного розвитку їхніх випускників. Професійна освіта у середніх школах передбачає відвідування учнями спеціальних курсів, які відповідають вимогам ринку праці впродовж одного або двох років. Під час здобуття середньої освіти студенти мають можливість впродовж перехідного періоду (до двох років) вибрати чотири невиключні шляхи, які можуть бути послідовними або комбінованими: 1) строго академічні курси (чотири роки); 2) дворічні курси професійної освіти; 3) курси, що пропонують лише професійну сертифікацію, отриману за менш ніж два роки; 4) чотирирічні курси професійної освіти [2, с. 972–973]. Це дозволяє після закінчення середніх шкіл сформувати у їхніх випускників уявлення про найважливіші для американської економіки професії та згодом здійснити правильний вибір у своєму житті.

Варто зазначити, що питання підвищення якості професійної освіти в Україні турбує вітчизняних законодавців та профільних спеціалістів з кінця дев'яностих років ХХ століття. Так, у 1998 році був прийнятий Закон України «Про професійну (професійно-технічну освіту)», відповідно до якого: «Професійне (професійно-технічне навчання передбачає формування і

розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності, перспектив її кар'єрного зростання впродовж життя [8, ст. 3].

Отже, ключове завдання, яке ставив перед виконавцями Закон полягало в підготовці конкурентоспроможних на ринку праці робітників. Однак, реалізація положень цього Закону на практиці не сприяла підвищенню престижності робітничих професій, що зумовлено тим, що в багатьох випускників закладів ПТО виникали проблеми з отриманням першого робочого місця та достойного рівня оплати праці.

На жаль в Україні встановлюється та контролюється державою тільки мінімальна заробітна плата, тоді як мінімальний рівень оплати праці кваліфікованих робітників не встановлюється. Це дає підстави частині працедавців встановлювати для випускників ЗПО мінімальну зарплату, чим висококваліфікована праця прирівнюється до некваліфікованої.

В Україні право на особливий соціальний захист в галузі професійної освіти мають тільки особи з інвалідністю, діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, здобувачі, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС та під час Революції Гідності, учасники бойових дій та їхні діти, а також діти внутрішньо переміщених осіб. При цьому державна цільова підтримка для здобуття професійної освіти надається у вигляді: повної або часткової оплати навчання; пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти; соціальної освіти; безоплатного забезпечення підручниками та доступу до мережі Інтернет; безоплатного проживання в гуртожитку [8, ст. 44-1]

Проте, навіть тим особам, яким держава надасть фінансову допомогу для здобуття професійної освіти, не гарантоване перше робоче місце, що нині є найбільш важливим для переважної більшості молодих людей. Ще більше проблем виникає у випускників закладів ПТО, які в пошуку робочого місця надумали змінити місце проживання, адже ні держава, ні місцеві органи влади, ні працедавці не забезпечують їх місцем в гуртожитках та не надають фінансової допомоги для оплати орендованого життя.

Проблеми також виникають у молодих людей, які здобули професійно-технічну освіту та після кількох років роботи на промислових підприємствах, надумали вступити до закладів вищої освіти, адже їм потрібно надати сертифікати зовнішнього незалежного оцінювання знань.

Зазначене спонукало депутатів Т. І. Батенка та І. М. Констанкевич розробити та винести на розгляд Верховною Радою України проєкт нової редакції Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [6]. Проте, цей проєкт направлений значною мірою на уточнення окремих професійних дефініцій, ніж на створення сприятливого середовища для покращення якості роботи закладів професійно-технічної освіти, здобуття професійної освіти та підвищення престижності робітничих професій.

Так, цей проєкт щодо пільг для здобувачів професійної освіти передбачає тільки забезпечення їх спеціальним одягом та взуттям, а також засобами індивідуального захисту [6, ст. 14], тоді як будь-які зобов'язання щодо забезпечення випускників закладів ПТО робочими місцями не передбачені. Відповідно, якщо цей проєкт Закону прийме Верховна Рада України, то він не сприятиме підвищенню престижності професійно-технічної освіти.

Тому, з метою забезпечення підвищення якості професійної (професійно-технічної) освіти та престижності робітничих професій, Україні необхідно внести такі зміни до чинного законодавства, яке регулює організацію в країні професійної (професійно-технічної) освіти, які б передбачали професійну підготовку учнів загальноосвітніх середніх навчальних закладів, забезпечення випускників професійно-технічних закладів першим робочим місцем на термін не менше двох років та місцем для проживання у випадку його відсутності. Також для випускників закладів професійно-технічної освіти, які відпрацювали на промислових підприємствах не менше ніж три роки, потрібно передбачити пільгові умови вступу до закладів вищої освіти.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження і аналізу організації професійно-технічної освіти у провідних країнах світу, слід зазначити, що заклади професійної (професійно-технічної) освіти відіграють ключову роль у підготовці висококваліфікованих робітничих кадрів, які будуть здатні обслуговувати високотехнологічне обладнання та використовувати новітні технології. Тому, сучасні зміни в законодавстві, яке регламентує процес здобуття професійної (професійно-технічної) освіти в Україні, повинні передбачати: організацію спеціальних професійно-орієнтованих курсів для учнів старших класів у закладах середньої освіти; забезпечення випускників закладів професійно-технічної освіти першим робочим місцем та місцем для проживання не менше ніж на два роки; спрощення процедури вступу випускників закладів професійно-технічної освіти, які відпрацювали не менше ніж три роки на промислових підприємствах, до закладів вищої освіти.

Подальші наукові розвідки цієї тематики потрібно направити на дослідження напрямів удосконалення підготовки педагогічних працівників для закладів професійно-технічної освіти.

Список використаних літературних джерел

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.10.2020).
2. Deise Aparecida Peralta, Ana Lucia Braz Diasl, Harryson Junio Lessa Gonçalves. Professional Education in the US: historical, legal and curricular landmarks. 2018. URL: [file:///C:/Users/adm/Downloads/en_2175-6236-edreal-43-03-969%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/adm/Downloads/en_2175-6236-edreal-43-03-969%20(2).pdf) (дата звернення: 25.10.2020).
3. Janusz Novak. Stan i perspektywy rozwoju szkolnictwa zawodowego w Polsce. 2018. URL: file:///C:/Users/adm/Downloads/036%20ETI_nr%20Vol_9_4_Stan%20i%20perspektywy.pdf (дата звернення: 20.10.2020).

4. Мульска О. П. Балансування ринку праці в умовах підвищеної активності населення. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. № 1 (135). С. 59–65.

5. Шевченко Л. С. Професійна освіта як чинник конкурентоспроможності робочої сили. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 2. С. 77–85.

6. Проект Закону України «Про професійну (професійно-технічну освіту)» внесений народними депутатами України І. М. Констанкевич та Т. І. Бутенком. 2020. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI03403A.html (дата звернення: 28.10.2020).

7. Developments in vocational education and training policy in 2015–17. United Kingdom. European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop). 2018. URL: <http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/countryreports/vet-policy-developments-united-kingdom-2017> (дата звернення: 15.10.2020).

8. Закон України «Про професійну (професійно-технічну освіту)» № 103/98-ВР від 10 лютого 1998 року, із змінами. URL: https://taxlink.ua/ua/normative_acts/zakon-ukraini-pro-profesiyno-tehnichnu-osvitu/ (дата звернення: 28.10.2020).

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Last accessed: 25.10.2020) (In Ukrainian).

2. Deise Aparecida Peralta, Ana Lucia Braz Diasl, Harryson Junio Lessa Gonçalves. Professional Education in the US: historical, legal and curricular landmarks. 2018. URL: [file:///C:/Users/adm/Downloads/en_2175-6236-edreal-43-03-969%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/adm/Downloads/en_2175-6236-edreal-43-03-969%20(2).pdf) (Last accessed: 25.10.2020).

3. Janusz Novak. Stan i perspektywy rozwoju szkolnictwa zawodowego w Polsce. 2018. URL: file:///C:/Users/adm/Downloads/036%20ETI_nr%20Vol_9_4_Stan%20i%20perspektywy.pdf (Last accessed: 20.10.2020).

4. Mulska O. P. (2019). Balansuvannia rynku pratsi v umovakh pidvyshchenoi aktyvnosti naselennia. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy (Socio-economic problems of the modern period of Ukraine)*, 1 (135), 59–65 (In Ukrainian).

5. Shevchenko L. S. (2008). Profesiina osvita yak chynnyk konkurentospromozhnosti robochoi syly. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika (Demography and social economy)*, 2, 77–85 (In Ukrainian).

6. Proekt Zakonu Ukrainy (*Law of Ukraine*) «Pro profesiinu (profesiino-tehnichnu osvitu)» vnesenyi narodnymy deputatamy Ukrainy I. M. Konstankevych ta T. I. Butenkom. (2020). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI03403A.html (Last accessed: 28.10.2020) (In Ukrainian).

7. Developments in vocational education and training policy in 2015–17. United Kingdom. European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop). (2018). URL: <http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/countryreports/vet-policy-developments-united-kingdom-2017> (Last accessed: 15.10.2020).

8. Zakon Ukrainy (*Law of Ukraine*) «Pro profesiinu (profesiino-tehnichnu osvitu)» 103/98-VR vid 10 liutoho 1998 roku, iz zminamy. URL: https://taxlink.ua/ua/normative_acts/zakon-ukraini-pro-profesiyno-tehnichnu-osvitu/ (Last accessed: 28.10.2020) (In Ukrainian).

Стаття поступила в редакцію 28.10.2020 р.